

OSVRTI

SLAVIA 60-63 (1991-1994)

SLAVIA 60 (1991)

U 2. svesku 60. godišta J. ŠAUR: **Praslovanské j̣- nebo i-?** (122-133) objavljuje novi prilog o praslavenskim prejotacijama (usp. naše osvrtne u Slovo 39-40, 41-43). Predmetom autorova zanimanja je pitanje praslavenskoga podrijetla prejotacije dugoga praslavenskoga *i* na početku riječi. Za psl. smatra samo oblike s početnim *i-*, bez razlike reflektiraju li psl. kratak ili dug vokal: *iva, in-, iti, ist-* kao i *igra, ime, iskra, idō*. Početno je *j-* na mjestu samo u slučajevima kao *-j̣go, j̣gъla* gdje je indoeuropskoga podrijetla. Dodavanje jotacije nije praslavensko: najranije se može datirati u 11. st., a najkasnije u 13. st. Na to upućuje situacija u slavenskim jezicima i razlike među njima. Postojanje prejotacije sa sigurnošću se utvrđuje za češki i lužičkosrpski jezik, s manjom sigurnošću za istočnoslavenske jezike i poljski. Posebna je situacija u slovačkome i u južnoslavenskim jezicima koju autor detaljnije komentira. Što se odnosi na staroslavenski jezik, odn. na situaciju u solunskom dijalektu iz 9. st., prihvaća postojanje razlike u izgovoru psl. kratkoga i dugoga inicijalnog *i-*, što je potvrđeno i glagoljskom grafijom. U stsl. je došlo do razvoja kvalitativno novoga vokala koji se

razlikovao od kontinuanta psl. dugoga *i* kao i od maloga jera. Međutim, solunska situacija nije bila općeužnoslavenska: približno u 8.-9. st. došlo je do promjena u vokalnome sistemu koje su odvojile južne dijalekte od sjevernijih, ili možda južne sa zapadnima od istočnih.

U okviru 60. godišta časopisa *Slavia* našu posebnu pažnju privlači treći svezak, posvećen J. Kurzu povodom 90. obljetnice rođenja. Oformljen je i kao poseban zbornik pod naslovom **PAMÁTCE JOSEFA KURZE (1901-1972)**. Time je određen i njegov opći profil s akcentom na paleoslavističkoj problematici. Osvrnut ćemo se na sve priloge onim redom kako su objavljeni (posebnu paginaciju zbornika navodimo nakon znaka jednakosti).

František Václav MAREŠ, **Význam staroslověnských rukopisů nově objevených na hoře Sinaj** (225-231=1-7) govori o glagoljskim rukopisima otkrivenima 1975. godine u manastiru Sv. Katarine na Sinaju. Detaljnije se osvrće na kraj *Sinajskoga psaltira* koji je pripremljen za tisak u suradnji s praškim Slavenskim institutom. Tu se nalaze i tekstovi liturgijskog *Očenaša* i himna *Gloria* kojima je F. V. Mareš

posvetio posebne studije. Na temelju novoga materijala potvrđuje se ranije iznesena pretpostavka o postojanju pretćirilometodskoga velikomoravskog prijevoda osnovnih molitava. I novi listovi iz *Sinajskoga euhologija* donose materijal višestrukoga značenja. Tu se, osim drugoga, nalaze danas najstariji poznati tekstovi apostolskih poslanica. Tarnandisov katalog omogućava i uvid u glagoljske zapise koje sadrži psaltir br. 3/N. Posebnu pažnju privlači nekoliko recepata za spravljanje lijekova s brojnim narodnim nazivima biljaka. Rukopis 4/N predstavlja najstariji fragment mineja koji će zauzeti značajno mjesto u istraživanju ovog liturgijsko-literarnog žanra. Međutim, najveće zanimanje pobuđuje rukopis 5/N koji sadržava staroslavenski prijevod rimskih misnih tekstova s latinskoga originala što daje naslutiti njegovo dalekosežno značenje za ćirilometodsku kulturnu povijest, za bolje upoznavanje tehnike prijevoda sa latinskoga, kao i za povijest slavenske liturgije. Svjesni unikatnosti ovoga rukopisa, prof. Tarnandis i prof. Mareš pripremili su plan za njegovo izdavanje. Nažalost, put na Sinaj, planiran za 1990. godinu, morao je biti odgođen zbog situacije na Bliskom Istoku.

Václav KONZAL, *Otazníky kolem církevněslovanské Modlitby k sv. Trojici a českých vlivů na literaturu Kyjevské Rusi (232-247=8-23)*. O porijeklu i autorstvu *Molitve sv. Trojstvu* bilo je izneseno više mišljenja, među kojima je zadnja teza o ruskom podrijetlu molitve i o mogućem autorstvu Ćirila iz Turova (J. H. Lind). Konzal oponira neopravdanoj kategoričnosti Lindove argumentacije, iznoseći

dokaze u korist češkoga podrijetla teksta. Autorstvo Ćirila iz Turova isključuje usporedba s njegovom autentičnom tvorbom. Liturgijska i tekstološka analiza dopušta sljedeće zaključke: molitva predstavlja originalan paraliturgijski tekst ne-literarnog podrijetla sastavljen *ad hoc* za konkretnu situaciju: molitva u smrtnome času. Specifičan liturgijski karakter teksta može se objasniti samo njegovim povezivanjem s liturgijski miješanom sredinom kakvom je bila Češka u zadnjoj četvrti 11. st. Mjesto postanka molitve najvjerojatnije treba tražiti u Sazavskom samostanu. O postojanju čeških kontakata s Rusijom u 10. i 11. st., napose u odnosu na Sazavski samostan, ne postoje sumnje. Na češku sredinu upućuje i jezična analiza koja u ruskom opisu otkriva specifične češke elemente.

Zdenka RIBAROVA, *Makedonská redakce církevní slovanštiny (248-263=24-39)* iznosi karakteristična obilježja tekstova makedonske redakcije crkvenoslavenskoga jezika s akcentom na razdoblju 12. do 13. st. To je, naime, vrijeme u kojemu dolazi do izvjesne stabilizacije jezične norme pismenoga jezika s njegovom tradicionalnom strukturom s jedne strane, dok su s druge strane u govornome jeziku izvršene sve glavne promjene koje vode do promjena fonološkoga sustava i do balkanizacije gramatičke strukture jezika. Najstarije razdoblje u razvoju makedonske redakcije csl. jezika obilježeno je prisutnošću depalatalizacijskih procesa i promjenama u distribuciji jerova u vezi s njihovom vokalizacijom. Ovim se promjenama pridružuje dulje čuvanje nazaliteta i specifičan razvoj nazala. Tekstovi iz 13. st., napose iz njegove 2. polovine, dokumentiraju po-

stojanje brojnih kulturno aktivnih središta uz nepostojanje službenoga središta. Karakterizirani su velikom šarolikošću pravopisnih sustava, povezanom s intenzivnijim odrazom nekih evolutivnih procesa u jezičnom sustavu. Ove se pojave sukobljavaju s težnjom za očuvanjem i preferiranjem tradicionalnih osobina i arhaičnih sredstava književnoga jezika. U oblasti gramatičkoga sustava, uz starije promjene na morfološkoj razini pojavljuju se intenzivnije promjene na sintaktičkoj razini. U leksičkom planu dolazi do izražaja nadovezivanje na prethodnu tradiciju koja je apsorbirala elemente različita podrijetla, povezane kako s najstarijom razvojnom fazom stsl. pismenosti, tako i s njezinim kasnijim razvojem u Ohridskoj i Preslavskoj školi. Specifičnosti dolaze do izražaja pri izboru leksičkih sredstava i tvorbenih tipova. Od kraja 13. st., i napose u 14. st., počinje se nametati srpski pravopis u vezi s jačanjem srpske crkvene dominacije u Makedoniji. Osim srpskoga utjecaja, makedonsku su pismenost obilježili i kontakti s tekstovima ruske redakcije. Izlaganje je ilustrirano primjerima iz 28 reprezentativnih makedonskih rukopisa (izdatih i neizdatih) od 12. do 14. st. koji potječu iz različitih makedonskih kulturnih središta.

Eva PALLASOVÁ, *Sémantika možnosti a nutnosti v staroslověňštině* (264-274=40-50). U skladu s logičko-semantičkim poimanjem, cijela oblast modalnosti mogućnosti i nužnosti u strukturi se prirodnoga jezika diferencira u dva vida modalnosti: deontička i aletička modalnost. S toga se gledišta promatra ova pojava u stsl. jeziku. Pregled i klasifikacija leksičkih sredstava

(modalnih predikatora) koja služe za izražavanje značenja mogućnosti i nužnosti u stsl. jeziku, pokazuje da je repertoar ovih sredstava velik i još nedovoljno izdiferenciran. I usporedba s grčkim jezikom dokumentira nestabiliziranost stsl. ekvivalenata grčkih modalnih predikatora. Isti grčki predikator može imati nekoliko stsl. ekvivalenata, na pr. δεῖ = **ПОДОБНО ІЄСТЪ, ПОДОБА ІЄСТЪ, ПОДОБАІЄТЪ, ДОСТОИТЪ, ЛЪПО ІЄСТЪ**. Obratno, isto se stsl. sredstvo koristi za tumačenje značenja formalno raznih grčkih sredstava, na pr. **ПОДОБАІЄТЪ** = δεῖ, ὀφείλειν, πρέπει, χρή, δίκαιόν ἐστι, μέλλειν, ὄλον ἐστι. Prema tome, stsl. sistem modalnih sredstava nalazi se u stanju formiranja. Većina izražajnih sredstava povezana je s konkretnim nemo-dalnim značenjima i sredstva aletičke modalnosti tek se postupno diferenciraju od sredstava deontičke modalnosti. U tome je mogao imati udio i normativan karakter sačuvanih stsl. tekstova.

Ilona JANYŠKOVÁ, *Sémantická motivace názvů dubu ve slovanských jazycích* (275-283=51-59) prezentira bogati repertoar imenovanja raznih vidova *hrasta* u slavenskim jezicima, među kojima ima i takvih čija etimologija nije još bila na zadovoljavajući način objašnjena. To se na prvome mjestu odnosi na najproširenije slavensko imenovanje **dǫbъ*. Tipovi semantičke motivacije klasificirani su u 9 kategorija (prema izgledu i rastu; prema mjestu na kojem najčešće raste; prema dijelovima drveta itd.), i ilustrirani uglavnom etimološki jasnim primjerima iz svih slavenskih jezika i njihovih dijalekata.

Žofie ŠARAPATKOVÁ, *Stsl. prefixy přědb- a pro- s významem*

“před“ (284-286=60-62). U stsl. jeziku postoji grupa glagola i imenica u kojima prefiks *pro-* ima isto značenje kao prefiks *prědb-* što ne reflektira staro stanje. Objašnjenje ove pojave predmet je autoričina interesa. Dok su značenja prefiksa *prědb-* identična s istozvučnim prijedlogom i vrlo su dobro potvrđena, kod prefiksa i prijedloga *pro* je druga situacija. Ovaj je prijedlog u stsl. poznat samo u jednom primjeru sa značenjem “zbog”, a kod prefiksa *pro-* češće su potvrđena značenja koja nemaju veze s “*prědb-*” (skroz, početak radnje, mjera radnje ili dovršenje radnje). Analizirani materijal dopušta zaključak da je prefiks *pro-* dobio značenje istovjetno s *prědb-* pod utjecajem grčkoga prefiksa *προ-*.

Vladimir ŠAUR, **Chronologie slovanských prejotací** (287-299=63-75) rezimira svoja istraživanja o problematici slavenskih prejotacija, stavljajući akcent na pitanja oko kronologije i prisutnosti odn. odsutnosti prejotacije ispred pojedinih samoglasnika, kao i na pojave specifičnoga glasovnog razvoja u nekim riječima s prejotiranim samoglasnikom. Detaljnije se osvrće na prejotaciju početnoga *a*, *e*, *ę*, *ě*. Autorovi su zaključci sljedeći: Slavenske prejotacije nisu nastale istovremeno. U pitanju su tri postupna procesa od kojih je svaki imao različit učinak. To su prejotacija *ě* krajem 7. st., prejotacija *e* kao i *ę* krajem 8. st. i prejotacija *a* na prijelomu 9. i 10. st. Sve su ove prejotacije psl. spontane glasovne promjene. U drugim se slučajevima radi o kontaminacijama raznih osnova ili o slučajnim promjenama u jednoj riječi. Prejotacija *i-* nije praslavenska i ograničena je samo na dio zapadnoslavenskih jezika.

Josef VLÁŠEK: **Staroslověnský Život Metodějův jako dílo velkomoravské literární školy** (300-307=76-83), piše o problematici autorstva *Panonskih legenda*, napose *Metodijeva života*, u širokom kontekstu velikomoravskoga književnoga stvaralaštva. Analizirajući umjetničku stranu *Metodijeva života*, ističe njegove stilske i kompozicijske osobitosti i originalnost u odnosu na uobičajene hagiografske šeme bizantskih legenda. *Metodijev život* predstavljen je kao tipično djelo velikomoravske književne škole koje potječe iz njezina zadnjeg “gorazdovskoga” razdoblja, što znači da je bio sastavljen u Velikoj Moravskoj, u razdoblju od travnja do lipnja 885. g., pod Gorazdovim patronatom. Autor ne razmišlja o individualnom, već o kolektivnom autorstvu.

Josip VRANA, **Postanak i rasprostranjenost analogijskog participia prezenta aktiva sa završetkom -a** (308-315=84-91), tumači završetak *-a* u nom. sg. ptc. praes. act. u sjevernom ogranku slavenskih jezika i dolazi do zaključka da je ovaj završetak kod glagola s tvrdim suglasnikom nastao direktno iz analogijskog završetka *-ę* kao posljedica depalatalizacije i denazalizacije. Sa zaključcima svojih prethodnika koje selektivno navodi, Vrana se u mnogočemu ne slaže. Svoju argumentaciju temelji na podacima iz *Praških odlomaka*, iz stsl. i csl. evanđelja, a u ograničenom opsegu iz drugih spomenika pojedinih slavenskih jezika.

Eva HAVLOVÁ: **Z materiálu Etymologického slovníku slovanských jazyků II** (316-320=92-96). Ovaj prilog predstavlja drugi u redu iz

serije najavljene u Slaviji 59 koja će i nadalje donositi izbor najinteresantnijih natuknica iz rukopisnoga *Etimološkog rječnika slavenskih jezika* (v. naš osvrt u Slovu 41-43). U ovom se broju objavljuju natuknice *oba* (autorica E. Havlová) i *odrǫ* (autorica Ž. Šarapatková).

Igor NĚMEC: **K ranému vývoji slovanských výrazů abstraktních, zejména filozofických** (321-328=97-104), piše o problemima povezanim s proučavanjem razvoja sustava slavenske filozofske terminologije u širem okviru istraživanja apstraktnoga leksika. Pri tom se nalaže niz pitanja, kao što su: ishodišno poimanje filozofije; pojam filozofski termin u odnosu na filozofski terminološki sustav; suodnos ćirilometodske i nećirilometodske tradicije u filozofskom terminološkom sustavu; ishodišta i opće crte razvoja ovog sustava. Izlaganje ilustrira materijalom iz raznih slavenskih jezika u suodnosu s ishodišnim psl. formama.

Jana ŠVÁBOVÁ: **Ke koncepci řecko-staroslověnského indexu** (329-335=105-111) informira o modifikaciji koncepcije grčko-staroslavenskoga indeksa uz *Slovník jazyka staroslověnského* u odnosu na prijedlog I. Páclove, objavljen u Slaviji 55 (usp. Slovo 39-40). Pri tome su bile uzete u obzir zabilješke specijalista koje je redakcija tim povodom dobila. Dok je raniji prijedlog koncepcijski nudio kompromis između indeksa i rječnika, izvršene promjene idu putem približenja tipu indeksa. Pojednostavljena struktura natuknice olakšat će njezinu izradu i ostavit će više prostora za iscrpniju uporabu podataka kojima je bila kompletirana grčka karto-

teka u toku njezine redakcije i izrade geslara (ovaj je rad završen 1988. g.). Priložene su ogledne natuknice koje se većim dijelom poklapaju s onima koje su bile objavljene kod Páclove da bi se omogućila njihova usporedba.

Od priloga objavljenih u 4. svesku notiramo diskusiju Šimuna ONDRUŠA: **Ešte raz o genéze moravizmu-panonizmu** *vbsqđb* (380-383) koji reagira na mišljenja F.V. Mareša i J. Schaekena objavljena nakon njegova ranijeg rada na istu temu. Hipotezi F.V. Mareša zamjera gramatičko-semantičke neotpornosti, a Schaekenu koji se na Mareša nadovezuje, prigovara na neuvjerljivoj argumentaciji koja ništa ne dokazuje. Ondruš ostaje pri svojem ranijem stajalištu: riječ *vbsqđb* predstavlja derivat od glagola *vbsaditi* sa sekundarnom nazalizacijom, odn. *vbsaNđb* > *vbsqđb*. Kategorično se suprostavlja Schaekenovu objašnjenju adj. *vbsqđbnъ* Kij kao ekvivalenta gr. *ἐπιούσιος*, odn. lat. *quotidianus*, slažući se u biti s interpretacijom *Rječnika staroslavenskoga jezika*.

SLAVIA 61 (1992)

Od svezaka 61. godišta našu pozornost privlači br. 4, priređen u čast 70. obljetnice života F.V. Mareša. Ovaj je svezak oformljen i kao posebni zbornik pod naslovom PHILOLOGIA SLAVICA IN HONOREM FRANCISCI VENCESLAI MAREŠ SEPTUAGENARII. U skladu s vrlo širokim znanstvenim interesima jubilanta, i ovaj zbornik sadrži ne samo paleoslavističke priloge, na koje ćemo se detaljnije osvrnuti, nego i priloge iz povijesti pojedinih

slavenskih jezika, komparativističke, etimološke i dr. priloge.

Uvodni se članak odnosi na temu koja je jubilantu posebno ležala na srcu. To su aktualni problemi slavenske filologije, njeno sadašnje stanje i mjesto u sustavu humanističkih znanosti na koje se osvrće Slavomír WOLLMAN: **Slovanská filologie 1992** (351-362).

Vojtěch TKADLČÍK: **K rekonstrukci Abecední modlitby Konstantina Prěslavského** (363-373) odabire temu koja je dosada više puta bila predmetom znanstvenoga bavljenja, ali ipak još krije niz neobjašnjenih ili diskutabilnih pitanja. Čak se javljaju i mišljenja o uzaludnosti napora oko rekonstrukcije *Abecedne molitve*, s čime se Tkadlčík ne slaže. Autor se koncentri- ra na komentar problematičnih mjesta kakvih ima u tekstu ukupno deset, predlažući za njih ili svoja rješenja, ili opredjeljujući se za jedno od ranije ponuđenih. Pri tome se oslanja (s jednim izuzetkom) isključivo na varijante potvrđene u tekstovima čiji je repertoar u zadnje vrijeme obogaćen još trima novima. U pitanju autorstva Tkadlčík daje za pravo onima koji se opredjeljuju za Konstantina Prěslavskoga. Priložen je rekonstruirani tekst u latiničkoj transliteraciji kako i glagoljskim slovima i doslovan češki prijevod. Primjera radi navodimo predloženu rekonstrukciju jednoga od najpoznatijih i najproblematičnijih mjesta u tekstu. To je stih 12 s dva sljedeća, bez kojih se, po Tkadlčíku, ne može dobro protumačiti: (12) *Letitъ nyně / i slověnsko plemę* (13) *къ крѣšteniju. / Obratišę sę vьsi, (14) ljudije tvoi / narešti sę chotęšte.*

Radoslav VEČERKA, **K karakteristice jazykové normy starobulharského centra přěslavského** (375-381). Jezičnu normu prěslavske škole autor promatra u usporedbi s velikomoravskom normom, uzimajući u obzir tri aspekta: kronološki, teritorijalni i funkcionalno-stilski. Svoje zaključke ilustrira primjerom iz sintakse glavnih brojeva u kanonskim evanđeljima s jedne strane, i u *Suprasaljskom zborniku i Šestodnevnu Ivana Egzarha* s druge strane. U usporedbi sa staroslavenskim evanđeljima dolaze do izražaja brojne inovacije *Supr*, dok *Šestodnev* uspoređen sa *Supr* pruža sliku djelomično arhaičnije sintakse brojeva. Autor ističe da se ove razlike ne mogu tumačiti jednostrano samo kao rezultat promjena stsl. norme pod utjecajem razvoja dijalektnog jezika. S time je u opreci situacija u mlađim rukopisima koji često čuvaju stanje konzervativnije od starijih tekstova. Usporedbu arhaičnijih sredstava u *Šestodnevnu* s jedne strane i višu frekvenciju govornih sredstava u *Supr* s druge strane, autor povezuje i s funkcijom teksta i njegovim žanrovskim karakteristikama (prosvjećivanje čitaoca putem živoga primjera u hagiografskim sastavima i neposredna komunikacija s čitaocem u homiletičkom žanru u *Supr*; apstraktni stil *Šestodneva*). Prema tome, prěslavska norma nije bila strogo unificirana, već je bila otvorena upotrebi sredstava živoga govora čime se uvećavao broj raspoloživih stilskih dubleta koji su mogli poslužiti za stilsku diferencijaciju izraza.

Eva PALLASOVÁ: **Staroslověnské sloveso mošti / vьzmošti** (funkce a význam) (383-394). Glagol

(ВЪЗ)МОЩИ izražava značenja deontičke mogućnosti odn. nemogućnosti, odnosno razne značenjske nijanse dopuštenja i zabrane, kao i značenje aletičke i fizičke mogućnosti odn. nemogućnosti, dakle logičke mogućnosti ili nemogućnosti ili pak značenje mogućnosti odn. nemogućnosti koje proizlazi iz slučajnih okolnosti aktualnoga svijeta. Modalna funkcija ovoga glagola poznata je u svim slavenskim jezicima. Analiza se osniva na kompletnoj ekscerpciji materijala iz *Zografskoga evanđelja* koje sadrži 116 primjera. Ovaj je materijal svrstan u pet grupa, koje predstavljaju pet osnovnih tipova komunikacijskih situacija. Na temelju provedene analize utvrđuje se da je modalno značenje glagola (ВЪЗ)МОЩИ još vrlo tijesno povezano s ishodišnim konkretnim značenjem osnove: "moć, sila", slično kao i kod drugih modalnih predikatora u stsl. jeziku. I ovaj primjer potvrđuje da je stsl. sistem modalnih izražajnih sredstava tek u stadiju oblikovanja.

Emilie BLÁHOVÁ: *Staroslověnský Život Benediktův* (395-408). *Život sv. Benedikta* spada među one češkosl. spomenike koji se mogu nazivati problematičnima. Preveden je s latinskoga jezika i sačuvao se u jedinstvenom rukopisu iz 14. st. srpske provenijencije. U zadnje je vrijeme iznesena hipoteza o bugarskom podrijetlu ovoga teksta (Thompson) bazirana na tekstološkim argumentima. E. Bláhová vrši sintaktičku i leksičku analizu i dolazi do zanimljivih zaključaka. U oblasti sintakse utvrđuje razmjerno slab utjecaj latinskoga predloška u kontrastu s greciziranim konstrukcijama koje su brojnije. Situacija u tekstu objašnjava se njego-

vom sekundarnom grecizacijom. Osim toga, autorica otkriva prisutnost arhaičnih i rijetkih konstrukcija slavenske sintakse. Svi se ovi elementi u tekstu na specifičan način prožimaju. Iako analiza leksičkih sredstava ne otkriva veće podudarnosti s drugim češkosl. spomenicima, ipak nekoliko jasnih bohemizama (ЗАКОНЪ, ИСТОТА, ОУЛОУШИТИ СЯ, БЛАГОСЛАВЛЯТИ, ev. i ВАРОВАТИ СЯ, ОБОРИТИ, РАЧИТИ) moglo bi predstavljati naznake češkoga podrijetla. Međutim, kategoričniji zaključci nisu mogući, jer je situacija u tekstu zamagljena brojnim kasnijim intervencijama a analizu otežava i postojanje samo jednoga prijepisa teksta.

Анатолий Аркадьевич ТУРИЛОВ: **Московский отрывок Святотомашевского бревиария (Неизвестный список глаголической службы Кириллу и Мефодию)** (409-418). U fondovima Ruske državne biblioteke u Moskvi (bivša Državna biblioteka *Lenjin*) nalaze se tri pergamentna lista nepoznata podrijetla, pisana uglatom hrvatskom glagoljicom, najvjerojatnije iz 2. pol. ili iz kraja 14. st. Na temelju zajedničkih paleografskih, pravopisnih i kodikoloških osobitosti, autor identificira *Moskovski fragment* kao dio istoga kodeksa iz kojega potječe i *Pražki fragment* tzv. *Svetotomaškog brevijara*. Oba fragmenta spadaju u njegov sanktoralni dio. Iz ove identifikacije proistječe da se radi o novome svjedoku djelatnosti hrvatskih glagoljaša u Emauskom samostanu. Na listovima 1v i 2r,v nalaze se dijelovi službe sv. Ćirilu i Metodiju. Ovaj novi tekst autor uspoređuje s dosada poznatima, dolazeći do zaključka da je tekst na l. 2 najbliži

Bečkomu prijepisu od kojega se razlikuje po nekim arhaičnijim varijantama, dok je dio *Službe* na l. 1v najbliži *Ljubljanskomu prijepisu*. *Moskovski je odlomak* važan i po tome što zajedno s *Praškim odlomkom* dokumentira povezivanje službi sv. Vitu sa službom sv. Ćirilu i Metodiju, te će omogućiti pouzdanje zaključke o nekadašnjem sadržaju cijeloga kodeksa. Priložen je tekst službe u ćirilskoj transliteraciji s varijantama iz drugih prijepisa.

Ludmila PACNEROVÁ: **České hlaholské památky II** (419-424) osvrće se na značenje čeških glagoljskih spomenika pisanih u praškom Emauskom samostanu, oslanjajući se na rezultate svojih ranijih istraživanja. Nakon objavljene edicije novih ili nedostupnih odlomaka, Pacnerová se posvetila pripremi izdanja II. dijela češke glagolske biblije (Bible Vyšebrodská). Radi se o najpospežnijem češkom tekstu pisanom hrvatskom glagoljicom, rijetkom spomeniku II. redakcije staročeške biblije miješanoga tipa, i to njene najstarije faze. Na ovome mjestu objavljuje dva ogleđa teksta iz pripremljene edicije (1Par16, 1-7; 1Par28, 5-10) s kritičkim aparatom i latinskim tekstom.

Екатерина ДОГРАМАДЖИЕВА: **Названия на богослужебните календари в славянските ръкописни евангелия** (425-434) provodi analizu termina koji su se rabili za imenovanje dvaju tipova kalendara u evanđeljima: kalendar za pomične crkvene blagdane (*sinaksar*) i za nepomične crkvene blagdane (*mjeseceslov*). Analiza je utemeljena na 290 slavenskih rukopisa evanđelja od 10. do 16. st. i 63 grčka

rukopisna evanđelja od 9. do 16. st. Stabiliziranje termina za imenovanje određenoga tipa kalendara išlo je postupno, putem eliminiranja brojnih varijanata. Ovaj proces autorica dijeli na dvije etape. Za prvu je etapu tipična velika raznolikost termina i homonimnost jednoga njihova dijela. Kalendar za pomične blagdane najčešće se imenuje **СИНАКСАРЪ** s varijantom **СИНАКСАРЪ СИРЪЧЬ СЪБОРЪНИКЪ**. Uz to javljaju se i nazivi **ЕВАНГЕЛИЕ ИЗБОРНОЕ** i **НАЧАТЬЦИ**. Kalendar za nepomične blagdane nema ustaljenoga termina, ali su ipak najčešći nazivi s osnovom **МЪСАЦ-**, kao npr. složenice **МЪСАЦЕСЛОВЕСЪНИКЪ**, **МЪСАЧЪНИКЪ**, ili složene konstrukcije: **НАЧАТЬКЪ МЪСАЦЕМЪ (СЛОВЕСЪНИКОУ)**, **НАЧАЛО МЪСАЦЕМЪ (НАРОЧЪНЪИА) МЪСАЧЪНЪИА СЛОУЖЪБЪ**, a koristi se i termin **СИНАКСАРЪ**. U 14. se st. javljaju novi termini: **СКАЗАНИЕ** i **ОУКАЗЪ**, tako da se od 15. st. susrećemo s ustanovljenom normom, što je karakteristično za 2. etapu. Termin **СКАЗАНИЕ** rabi se za imenovanje kalendara za pomične blagdane, a kalendar za nepomične blagdane naziva se **СЪБОРЪНИКЪ**. Slavenski nazivi u neposrednoj su vezi s razvojem grčkih naziva. Temeljna promjena do koje dolazi u 14. st. povezana je s uvođenjem Jeruzalemskoga ustava.

Zdenka RIBAROVÁ: **Parimejni text v Orbelském triodu** (435-440) analizira parimejna čitanja iz *Orbelskoga trioda* iz 13. st. i njihov odnos prema istim čitanjima u *Grigorovičevu*, *Lobkovljevu* i *Zaharijevu parimejniku*. Odnos parimejnih čitanja iz Orb prema navedena tri teksta ilustriran je primjerima koji se odnose na leksičku stranu. Uz brojne inovacije, Orb sadrži i pojed-

načna arhaična čitanja koja se nalaze i na mjestima na kojima drugi tekstovi imaju inovacije. Među njima se izdvaja npr. riječ **НАМѢСТИЕ** (bohemizam) sa značenjem κληρονοία. S druge strane, tu se nalaze i varijante tipične za preslavске tekstove kao i varijante koje najčešće nalazimo u ruskim tekstovima. S djelatnošću zadnjega prepisivača povezuju se neka individualna čitanja koja se mogu objasniti utjecajem govornoga jezika. Na arhaičnoj osnovi, povezanoj s makedonskim književnim središtima naslojio se niz inovacija, individualnih promjena i redakcijskih intervencija koje djelomice svjedoče o reviziji drugoga tipa od one koja je poznata iz *Lobkovljeva* i *Zaharijeva parimejnika*. Jače izražena srodnost s tekstom *Lobkovljeva parimejnika* upućuje na pripadnost njegovu južnoslavenskom tipu, dok dodirne točke s tekstom *Zaharijeva parimejnika* nagovješćuju mogućnost ukrštavanja predložka s arhetipom ruske skupine. Parimejna čitanja iz *Orbeljskoga trioda* specifičan su, ali ipak važan izvor za proučavanje razvoja mlađe skupine parimejnoga teksta.

Igor NĚMEC: *Obléci nesmrtnost - slovesa oblékání s abstraktním doplněním* (461-465). Na primjeru glagola sa značenjem oblačenja s apstraktnim dodatkom autor prati proces leksikalizacije metafora u širokome komparativnom kontekstu. Odabrani primjer ilustrira obogaćivanje slavenskoga leksika izražajnim sredstvima nastalima prevođenjem cijelih sintagmatskih konstrukcija prisutnih u jeziku grčkih i latinskih predložaka. Prihvatanje ovih utjecaja uvjetovano je unutarnjim strukturnim potrebama jezika. Bogati se primjeri na-

laze već u stsl. jeziku, na pr. samo u *Sinajskome psaltiru* glagol **ОБЛЪЦИИ (СА)** povezuje se s osam raznih apstraktnih dodataka. U proširenju i leksikalizaciji metafora kojima je osobito bogat biblijski tekst, važnu je ulogu odigrao proces kristijanizacije.

Eva HAVLOVÁ: **K sémantikému vývoji slov. věkь** (467-472). U vrijeme kada su se na staroslavenski jezik prevodili prvi grčki tekstovi grčka je riječ αἰών prevedena slavenskim izrazom *věkь*. To je bilo moguće s obzirom na njihovo zajedničko osnovno značenje: "vrijeme života". Ovo se značenje u obje riječi razvilo iz starijega "životna sila". Ishodišno značenje najbolje je sačuvano u južnoslavenskim jezicima, dok u zapadnoslavenskim jezicima jasnih potvrda nema. Na značenje "vrijeme života" nadovezuju se i druga: "ispunjenje vremena života, odn. život", te "dugo razdoblje". U kršćanskim tekstovima grčka je riječ rano dobila i značenje "tisućljeće", a u stara njezina značenja ubraja se i "vječnost". U svim se ovim značenjima rabi i slavenska riječ *věkь*; značenje "vječnost" poznato je samo u stsl. jeziku, dok se u živim slavenskim jezicima rabi leksem *věčnosť*. Najmlađe značenje riječi *věkь* je "stoljeće" koje pojedini slavenski jezici ne poznaju, izražavajući ga posebnim leksemom. To su ukrajinski i bjeloruski jezik kao i zapadnoslavenski jezici, izuzev poljskoga u kojemu je češće *wiek*. Dva leksema poznaju i južnoslavenski jezici, dok se u ruskome rabi samo *век*.

Олег Н. ТРУБАЧЕВ: **Из Смоленских мотивов** (495-502) u širokome kulturno-povijesnom kontekstu

razmatra problematiku povezanu s poznatim gnjezdovskim natpisom koji je tumačen na više različitih načina: **ГО-РОУША, ГОРОУШИНА, ГОРОУЩА, ГОРОУНИЩА, ГОРОУХ ПШ, ГОРОУНА**. Polazeći od tipologije natpisa, autor se slaže s čitanjem R. Jakobsona: *Горуна* koje detaljnije obrađuje. Pri tome dotiče nekoliko aspekata koji dokumentiraju slavenski karakter natpisa i njegovu arhaičnost. To je način tvorbe posvojnoga pridjeva uz pomoć staroga slavenskoga sufiksa *ъ*, zatim govori o potvrđenosti apelativne osnove ličnoga imena *Gorun* od kojega je pridjev izveden i napokon detaljnije se osvrće na problem bilježenja mekoće s kojim je neposredno povezan način čitanja kraja natpisa. Zaključuje da je gnjezdovski natpis pripadao arhaičnoj ćirilici koja još ne poznaje sustav bilježenja jotacije. Za bilježenje mekoće **н** traži paralele u glagoljskom sustavu, odn. u upotrebi nadrednoga znaka za tu svrhu. Dakako, takvu je hipotezu potrebno smjestiti u kontekst ranoga prodiranja glagoljice u Rusiju i uzeti u obzir postojanje ranih kulturnih impulsa s kršćanskoga Zapada.

Anica NAZOR: **F. V. Mareš i Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije** (519-520) upućuje čestitke jubilantu, suradniku Staroslavenskog zavoda i redaktoru *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Tim se povodom daje mali osvrt na historijat ovoga projekta i udjela prof. Mareša u njegovoj izradi.

M. PANIĆ: **Toponim Jerihon u svjetlu adaptacije grčkih pozajmljenica u staroslavenskom jeziku** (521-525) iznosi bilješke uz oblike topo-

nima *Jerihon* i uz njegovu normalizaciju. Ovaj je toponim potvrđen u staroslavenskim evanđeljima samo u oblicima genitiva (**ѦРИХОНА**, u Sav. **ѦРИХЪИ**) i akuzativa (**ѦРИХЪ**, u Ostr. **ѦРИХО**) koji su poslužili za uspostavljanje triju različitih nominativnih oblika: **ѦРИХА** f., **ѦРИХОНЪ** m., **ѦРИХО** n. Najčešća i osnovna je adaptacija u formi **ѦРИХОНЪ** m. po uzoru na druge stsl. imenice sa završetkom **-ОНЪ**. Ženski se rod može osloniti samo na gen. **ѦРИХЪИ**, potvrđen u Sav., a ne i na oblik **ѦРИХЪ** koji je dobiven direktnim prenošenjem grčkoga nesklonjiva oblika *ἱεριχώ*, a ne morfološkom ili derivacionom adaptacijom. Podudarnost završetka s padežnim nastavkom čista je slučajnost, te ne može poslužiti za uspostavljanje nominativa.

Od priloga objavljenih u drugim svescima 61. godišta izdvojit ćemo dva iz 2. sveska:

Любов ШИШКОВА: **Фитоними в глаголическия лекарственик от манастира "Св. Екатерина" в Синај (177-186)** želi odrediti značenje i semantičku motivaciju naziva ljekovitih biljaka zabilježenih u glagoljskom dodatku koji se nalazi u psaltiru 3/N iz nove sinajske zbirke. Analizira ukupno 14 nominacija izdvojenih na temelju interpretacije koju su izvršili B. Velčeva i I. Dobrev. Pri tome se oslanja uglavnom na bugarske dijalektološke i leksikografske izvore koji sadrže bogat usporedni materijal. Iako je uzet u obzir i širi slavenski kontekst, ipak još ostaje prostora za nova proučavanja. Nalazeći paralele uglavnom u zapadnobugarskim i makedonskim govorima (autorica upotrebljava samo termin "zapadnobugarski"), Šiško-

va smatra da bi ovi podaci mogli biti indikativni i za lokalizaciju cijeloga spomenika.

Boris SKALKA: **K etymologii cs1. jalъnъ "lstivý, úskočný"** (189-192). Autorovu je pozornost privukao pridjev *jalъnъ*, potvrđen u jednom primjeru u *Vatikanskom brevijaru* (Borg. illir.5), u legendi o sv. Vaclavu. U paralelnim se tekstovima u *Novljanskom* i *Ljubljanskom brevijaru* nalazi sinonim *skvъnъnъ*. Značenje je dobro definirano u *Rječniku stsl. jezika* (neobjavljeni dio). Autor razmatra pitanje geneze pridjeva *jalъnъ* u južnoslavenskome arealu, a od dosadašnjih etimologija za najprihvatljiviju smatra Skokovu. Provedena analiza, kao i uvid u dijalektološki i suvremeni materijal, potvrđuje da je ova riječ ušla u tekst iz govornoga jezika hrvatskoga prepisivača legende.

SLAVIA 62 (1993)

Prvi je svezak 62. godišta priređen povodom stogodišnjice rođenja akademika Bohuslava Havránka (1893-1978), jednoga od najistaknutijih čeških slavista i bohemista 20.stoljeća koji je svojom znanstvenom, organizacionom i pedagoškom djelatnošću obilježio razvoj češke lingvistike.

Iz bogatoga sadržaja sveska u kojemu nema specijalističkih priloga s paleoslavističkom problematikom, skrećemo pozornost na prilog Františka Václava MAREŠA: **The Importance of Old Church Slavonic for Modern Slavic Studies** (3-7) koji donosi autorova razmišljanja o mjestu stsl. jezika u suv-

remenim lingvističkim istraživanjima. Značenje stsl. jezika ne treba povezivati samo s jezičnopovijesnim istraživanjima. U istraživanju usmjerenom na jezični sustav, bilo sa sinkronoga, bilo s dijakronoga aspekta, stsl. zauzima čak značajnije mjesto nego što je imao u okviru deskriptivnih povijesnih metoda u prošlosti. Mogućnosti koje pruža stsl. jezik u ovoj domeni ilustrira s nekoliko primjera: prvi se odnosi na praćenje nastanka kategorije gramatičke živosti u slavenskim jezicima, drugi na problematiku povezanu s razvojem složene deklinacije pridjeva i uklanjanjem suviše introfleksije. Ove se mogućnosti ne iscrpljuju primjerima iz usporedne gramatike. Npr. analiza stsl. tekstova različite provenijencije može dobro ilustrirati proces intelektualizacije književnoga jezika. Međutim, za to je potreban promišljen izbor adekvatnih tekstova kakav u funkciji primjera autor navodi. Drugo je pitanje metodološkog pristupa i organizacije tečajeva stsl. jezika na način koji će dopustiti korištenje svih navedenih mogućnosti u suglasnosti s profilom studenata.

U 2. svesku 62. godišta František Václav MAREŠ objavljuje novi osvrt na značenje novootkrivenih glagoljskih rukopisa koji za svakoga paleoslavenu predstavljaju velik izazov. U prilogu **Význam staroslověnských rukopisů nově objevených na hoře Sinaj. K hláholským rukopisům 3/N a 4/N** (125-130) detaljnije se bavi dvama rukopisima: Prvi od njih je psaltir 3/N iz 12. st. koji na umetnutim listovima pisanima drugom rukom sadrži recepte za spravljanje lijekova s brojnim imenima ljekovitih biljaka. Ovim fitonimima autor po-

svećuje posebnu pažnju, reagirajući na prethodnu studiju Lj. Šiškove (Slavia 61, 1992). Proširuje repertoar analiziranih jedinica na 19 (kod Šiškove 14) i za razliku od nje nije uvjeren da njihova analiza može sama po sebi pomoći pri lokalizaciji cijeloga spomenika. Ni autoričin konkretan zaključak o "zapadnobugarskome" porijeklu teksta ne smatra konačnim. U većini se slučajeva naime radi o općeslavenskim imenima, dok bi neke indicije mogle upućivati na areal sjeverozapadnoslavenskih jezika. Sasvim je u pravu kada kaže da je identifikacija pojedinih fitonima samo približna. F. V. Mareš notira i neke posebno zanimljive jezične pojave u tekstu. Takav je arhaični oblik akuz. sg. *кору м., кора н., ном. крзи, instr. отрочамь*. Oprezno navodi sjeverozapadnoslavensko porijeklo završetka *-ego* u primjeru *зминого* i mogućnost povezivanja oblika *привазаць* (s refleksom *-a* na mjestu *ѣ*) s razvojem u češkome jeziku. Tomu dodaje da je riječ *врачьба* koja se čita u naslovu poznata osim u *Suprasalskome kodeksu* i u češkoksl. *Besjedama Grigorija Velikoga*.

Drugi rukopis na koji se osvrće je 4/N, fragment maloga liturgijskog mineja iz 11.(-12.?) st. koji sadrži službe za rođenje Ivana Krstitelja i u čast sv. Petra i Pavla. Njihov redoslijed upućuje na knjigu koja je sadržavala izbor službi za 12 najvećih blagdana bizantske crkvene godine. Pravopis i fonetika svjedoče o makedonskom podrijetlu prijepisa. Mareš daje za pravo Tarnanidisu (koji je ovaj fragment izdao u Graciottijevu zborniku) da se radi ili o ohridskom (svetoklimentovskom) tekstu ili o adaptaciji velikomoravskoga prijevoda liturgijskih knjiga.

U trećem svesku 62. godišta pod naslovom **ČESKÁ SLAVISTIKA 1993. České přednášky pro XI. mezinárodní sjezd slavistů - Bratislava, 30.8. - 8.9. 1993** objavljena su predavanja čeških slavista za XI. međunarodni kongres slavista u Bratislavi. Napominjemo da se paleoslavistička predavanja ne nalaze samo na ovome mjestu, već su objavljena i u sljedećim svescima ovoga godišta.

Radoslav VEČERKA: **Postavení staroslověnštiny v komplexní jazykové realitě staré Moravy (227-233)** utvrđuje osnovne tendencije koje su određivale razvoj stsl. jezika moravskoga tipa. To su programska briga o izgrađivanju književnog jezika koja nalazi izraz u intelektualizaciji izražajnih sredstava pod utjecajem grčkoga jezika s jedne strane, i u prilagođavanju jezika mjesnoj jezičnoj situaciji kao i u stvaranju stabilne norme književnog jezika s druge strane. Suprotna je tendencija slučajno i neplansko naslojavanje domaćih elemenata na književni standard što vodi narušavanju njegove stabilnosti ali ujedno obogaćuje jezik dubletama koje je bilo moguće iskoristiti pri semantičkoj ili stilskoj diferencijaciji tekstova. U kompleksnoj jezičnoj realnosti stare Moravske stsl. je jezik funkcionirao kao najviši stilski sloj jezika pismenosti.

Vladimír VAVŘÍNEK: **Cyriľo-metodějská misie v kulturním kontextu soudobé Evropy (235-240)**. Usporedba djelatnosti čirilometodske misije u velikomoravskoj sredini s tijekovima evropske kulture ne otkriva nikakve paralele ili slične pojave. Kul-

turni i duhovni program velikomoravske misije imao je za cilj stvaranje samostalne slavenske kulture koja se nadovezuje na postojeće domaće tradicije, preuzimajući i modificirajući impulse s različitih strana. U Konstantinovu je poimanju književna djelatnost trebala stimulirati vlastiti kulturni napredak, što nije bio način razmišljanja svojstven ondašnjoj epohi. Kulturni program moravske misije prikazan je kao originalna ideja Konstantina i Metodija. Za slične ideje nije ih mogla inspirirati tadašnja bizantska politika koja je uključivanje novih naroda u kršćansku zajednicu povezivala s njihovom helenizacijom, te je s bizantskoga aspekta misija morala značiti neuspjeh. Osnovnim izvorom inspiracije Konstantina i Metodija bili su nebizantski uzori ranokršćanskog Istoka gdje su pojedini narodi rabili vlastiti jezik u literaturi i u liturgiji. Dakle, u svojim su se pogledima, kao i u svojoj liturgijskoj i političkoj praksi nadovezivali na tradicije ranokršćanskoga univerzalizma. U daljnjoj sudbini ćirilometodske misije osnovna je koncepcija doživjela modifikacije. U južnoslavenskoj se sredini gubi prvobitni duh kršćanskoga univerzalizma i slavenska književnost i liturgija koje su trebale poslužiti kao sredstvo za razvoj samostalne kulture moravskih Slavena, poslužile su napokon za uključivanje južnih i istočnih Slavena u duhovnu sferu bizantske civilizacije.

Dok je 3. svezak 62. godišta posvećen isključivo književnoj problematici, 4. svezak donosi nekoliko zanimljivih paleoslavističkih priloga. Među njima na prvome mjestu treba izdvojiti kompleksan pogled na problematiku češkokrkvenoslavenske pismenosti koji donosi

Emilie BLÁHOVÁ, *Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek* (427-442). Autorica rezimira suvremeno stanje istraživanja csl. tekstova češkoga podrijetla, kompletirajući sliku rezultatima vlastitih izraživanja u oblasti sintakse i leksika. Ovi spomenici jednoznačno potvrđuju postojanje kontinuiteta slavenske liturgije u Češkoj u 10.-11. st. U centru autoričine pozornosti nalaze se spomenici iz tzv. češkocsl. perioda koji se datira približno razdobljem između 30. godina 10.st. do 1097. godine. U početak ovoga razdoblja stavlja *Prvu slavensku legendu o sv. Vaclavu* i *Legendu o sv. Vitu*, na njegov kraj *Drugu svetovaclavsku legendu* i *Besjedu Grigorija Velikog*. Za oba najstarija spomenika karakteristična je jednostavnost jezičnog izraza, mali broj tzv. bohemizama i jasna povezanost s velikomoravskim književnim i jezičnim naslijeđem. Sasvim drugu sliku pružaju najmlađi spomenici. Oba su teksta vrlo srodna, što je navelo pojedine znanstvenike (Sobolevskij) na misao o njihovu zajedničkom autoru, po mišljenju Bláhove, neopravdano, jer se tome protive jezične činjenice. Moguća je samo pretpostavka o povezanosti s istim prevodilačkim centrom. Rječnik najmlađih češkocsl. spomenika vrlo je bogat, karakteristična je upotreba brojnih sinonima i prihvaćanje inspiracija iz različitih izvora. Jezik ovih spomenika ne nadovezuje se neposredno samo na velikomoravski period, već na širi krug spomenika i na domaću sredinu. Za ove je spomenike karakteristična i prisutnost sloja bohemizama. Ranije analize (Marčič, Reinhart) autorica dopunjuje novim primjerima. Postojanje leksičkih podudarnosti *Besjeda* i *Druge svetovaclavske legende* s hrvatskoglagoljskim teksto-

vima i sa slovenskim jezikom daje povod za razmišljanje o nekadašnjoj (9.-11. st.) većoj srodnosti rječnika u zapadnoslavenskoj (napose češkoj) i jugozapadnoslavenskoj (slovenskoj, hrvatskoj) oblasti.

Drugi problem predstavljaju leksičke podudarnosti s istočnobugarskim i ruskim spomenicima koje svjedoče o tome da je prevoditelj *Besjeda* i *Druge sveto-vaclavske legende* poznavao širi krug stsl. tekstova, a ne samo velikomoravske. U posredovanju poznavanja istočnobugarske književnosti u Sazavskome samostanu, mogao je imati udio Višeград gdje su sazavski monasi boravili u progonstvu i Kijevopečerska lavra.

U sintaksi treba računati s latinskim utjecajem kao i s utjecajem knjiške grecizirane stsl. sintakse. Na to upućuju sintaktički grecizmi potvrđeni u tekstovima (npr. *iže* s prijedložnim padežom). U *Drugoj sveto-vaclavskoj legendi*, a rjeđe i u *Besjedama* upotrebljava se dativ apsolutni, kao i drugi apsolutni padeži, najčešće instrumental. Analiza dokumentira raspad apsolutnoga dativa u češkoj jezičnoj sredini.

Preostali češkocsl. spomenici ne oblikuju kompaktnu skupinu. Svaki ima svoje individualne osobitosti, i nije moguće povezivati ih sa zajedničkim književnim centrom. Npr. za *Život sv. Benedikta* karakteristični su sintaktički grecizmi, leksičke specifičnosti *Nikodemova evanđelja* moguće je tretirati kao germanizme. *Legende o sv. Anastaziji i o sv. Apolinariju*, međusobno se razlikuju kako u leksiku, tako i u sintaksi (navode se primjeri). Zbog specifičnosti legende o sv. Stjepanu neki autori (Thomson) smatraju da je prevedena s

grčkog. Češkocsl. podrijetlo stavlja se pod upitnik i u odnosu na legendu o sv. Jurju (Jiří) koja ima neutralan jezik bez jasnih latinskih ili grčkih utjecaja. Najnovije analize *Molitava sv. Trojstvu* i protiv đavla utvrđuju češko ili čak velikomoravsko podrijetlo (kod molitve protiv đavla). Unatoč velikomu napretku znanstvenih istraživanja, pitanje češkoga podrijetla pojedinih tekstova ostaje još otvoreno i bit će potrebne nove detaljne analize.

Vladimir ŠAUR: *Azъ Buky Vědě aneb ke vzniku jmen hláhol-ských písmen* (443-454). Nadovezujući se na Tkadlčkové zaključke o genezi naziva glagoljskih slova i o njihovoj mnemotehničkoj funkciji, autor detaljnije obrazlaže tezu o njihovu moravskom podrijetlu. Potanje govori o nazivu *buky* (izvornim smatra oblik akuz. *bukъвъ*) koji zajedno sa Ljvovom tumači kao moravizam s primarnim značenjem "ono što je napisano, tekst". Time je definirano i značenje prvoga segmenta azbuke u značenju "ja pismo (ev. Pismo) razumijem" odn. "znam čitati i pisati", odn. "ja sam pismen kršćanin". Dotiče se i moravskoga podrijetla imena 10. slova "iže" u odnosu na 11. slovo "i" u kontekstu razlika u izgovoru prejotacije na Balkanu i u Moravskoj.

Helena BAUEROVÁ: *K staroslověnskému překladu knihy proroka Joela* (455-462) analizira leksičke paralele u tekstu proroka Joela iz hrvatskoglagoljskih brevijara Vida Omišljana i *Novljanskoga II.* u usporedbi s parimejnim čitanjima *Grigorovičeva*, *Lobkovljeva* i *Zaharijina parimejnika* s dopunama iz *Perfirijeva parimejnika*. S

obzirom na opseg parimejnih čitanja, njezina se analiza odnosi na stihove 2, 1-2.10-27 i 3, 1-5 (=2,28-32). Oba brevijara sadrže prijevod grčkoga predloška bez dodatnih korekcija prema *Vulgati*. Slično kao i kod teksta proroka Jone, tekst u brevijarima čak je bliži grčkomu predlošku od teksta u parimejniku. Analiza rječničkoga fonda brevijarskoga teksta dokumentira visok stupanj podudarnosti s parimejnikom i sa stsl. kanonskim tekstovima. Zajedničke leksičke varijante parimejne i brevijarske verzije čak se u 75% slažu s tekstovima najstarijih evanđelja. I primjeri u kojima se tekst iz brevijara slaže samo s nekim od parimejnika potvrđuju povezanost hrvatskoglagoljskih i parimejnih tekstova s istim stsl. arhetipom. Time se ponovo potvrđuje velika važnost hrvatskoglagoljskih tekstova za istraživanje slavenskoga prijevoda starozavjetnih tekstova.

SLAVIA 63 (1994.)

Jiří MARVAN: *Frizinské památky ve světle slovanské prehistorické kontrakce* (1-16). Iako je kontrakcija u *Frizinskim spomenicima* vrlo dobro dokumentirana, ipak je ostala na marginama istraživanja ovoga teksta. Stoga autor obraća pozornost na značenje i mjesto slavenske kontrakcije u Friz kao i značenje Friz za istraživanje spomenutoga procesa. Nakon osvrta na kontrakciju kao proces zajednički za čitav zapadni areal praslavenskoga jezika, autor pristupa aplikaciji svojih rezultata na podatke iz Friz. Relevantne primjere klasificira prema tipovima kontrakcije (fonetska, fonološka, morfonološka, morfološka, morfologi-

zirana, jerova), komentirajući ih u širokome slavenskom kontekstu. Mogućnost praćenja kontrakcije u tekstu koji je po postanku vremenski blizak istraživanom procesu (datira se razdobljem od 2. pol. 9. do 2. pol. 10. st.), dopušta da se uvidi značenje *Frizinskih spomenika* u novom svjetlu.

Vladir ŠAUR: *Oč se opírá Miklošičevo pojetí slovanských prejetací?* (41-46). Na temelju analize materijala iz *Miklošičeva etimološkoga rječnika* autor iznosi pretpostavku da je Miklošič pri izradbi rječnika, osim tada poznatih pismenih spomenika, koristio i informatore iz različitih južnoslavenskih oblasti. To mu je omogućilo da zauzme pravilno stajalište u pogledu tretiranja primjera s prejetacijom i bez nje i da nasluti osnovne razvojne pravce. Naravno, nije imao na raspolaganju sve potrebne argumente prikupljene tek u toku kasnijih istraživanja, ali je bio više u pravu od onih koji su ga svojevremeno kritizirali.

Drugi svezak 63. godišta opet je tematski oblikovan i priređen je u čast Igoru Němcu, poznatomu češkomu bohemistu, komparativistu i leksikologu, dugogodišnjemu uredniku *Rječnika staročeškoga jezika*, autoru briljantnih studija o genezi slavenskoga vidskoga sustava, o staročeškom leksičkom sustavu i dr. Svezak nosi naslov K POCTĚ IGORU NĚMCOVI.

Ludmila PACNEROVÁ: u prilogu *Český hlaholismus* (119-128) daje kompleksan uvid u problematiku povezanu s vrednovanjem, evidentiranjem, proučavanjem i izdavanjem češkogla-

goljskih rukopisa koji predstavljaju autoričinu osnovnu znanstvenu preokupaciju. Ovi rukopisi zauzimaju važno mjesto u češkoj kulturnoj povijesti i nezaobilazno poglavlje iz oblasti češko-hrvatskih kulturnih odnosa, sadržavaju impulse značajne za obje kulture. Potanje se autorica osvrće na probleme povezane s adaptacijom glagoljskog pisma za potrebe staročeškoga jezika i na problem brojčane vrijednosti grafema s kraja azbuke.

František Václav MAREŠ: *Spicilegium etymologicum* (129-133) iznosi tri pitanja: daje dopune uz etimologiju riječi *církev* (ecclesia), skrećući pozornost na problem objašnjenja početnoga *c* koje traži u kronološkom faktoru: naime u preuzimanju nakon završetka I. palatalizacije.

U drugoj bilješki komentira Machekovu pretpostavku o postojanju psl. dubleta **ot->ut-* // **vbt->vt-* koji su se odrazili u poznatim formama riječi *úterý* (utorak). Ovu pretpostavku smatra nepotrebnom i predlaže objašnjenje koje polazi od frekventirane prijedložne sveze **vь vьtorьkь*. Njegovom dekompozicijom objašnjava se situacija u češkome (*úterý*), slovačkome (*utorak*) i doljnolužničkom jeziku (*wutora*).

U trećoj bilješki daje pismeni oblik svojim zaključcima iznesenima na XI. međunarodnom slavističkom kongresu u Bratislavi u vezi s fitonimima u *Sinajskom psaltiru* 3/N (sp. *Slavia* 62, 1993.). F. V. Mareš ponovo naglašava da potvrđeni stari fitonimi kao cjelina ne pružaju dovoljno podataka za uvjerljivu lokaciju teksta (iako pravopis i fonetika upućuju na makedonskoga autora) s obzirom na njihov općeslavenski karak-

ter. Preciziranje se odnosi na pet (od ukupno 19) naziva čiju potvrđenost samo u slavenskim jezicima srednje Europe, napose u slovačkome jeziku, potkrjepljuje i navedena nova znanstvena literatura.

Treći nastavak (usp. *Slavia* 59, 60) serije napisa koja sadrži izbor zanimljivih natuknica iz rukopisnoga *Etimološkog rječnika slavenskih jezika*, objavljuje Eva HAVLOVÁ, Antonín MÁTL, Hermína PLEVAČOVÁ, Pavla VALČÁKOVÁ: *Z materiálu Etymologického slovníku slovanských jazyků: nakъlja, naprasnъ, narandža, natъ* (149-157).

Раля Михайловна ЦЕЙТЛИН: *О лексических микросистемах (по материалам древнеславянских рукописей X/XI-XIV/XV вв.)* (159-172). Leksički sustav stsl. jezika autorica promatra kao zbroj uzajamno povezanih mikrosistema grupiranih po minimalnim zajedničkim elementima, okarakteriziranim tipom zajedničkoga morfema kao afiksalni (prefiksalni i sufiksalni) i korijenski. Suodnosi ovih mikrosistema određuju dinamiku razvoja leksičkoga sustava. Pogodnosti predloženoga tipa analize ilustriraju se na primjeru antonimnih mikrosistema koji izražavaju pojmove pravoga i krivoga. Uočavanje njihovih suodnosa koristi u preciziranju osobitosti upotrebe riječi i u otkrivanju njihovih značenja u starim rukopisima. Kompleksnost pristupa zahtijeva da se uzmu u obzir i različite tendencije koje utječu na upotrebu riječi u određenoj epohi i koje mogu naći odraz u njihovu semantičkom razvoju ili stilskim karakteristikama. Npr. sakralan tekst u kojemu ništa

ne treba mijenjati istovremeno treba biti pristupačan, shvatljiv. Kao posljedica takvoga shvaćanja javlja se uklanjanje arhaizama, arealno ograničenih riječi ili tuđica. Prema tome, iako je struktura leksičko-semantičkih mikrosistema potčinjena općim lingvističkim zakonitostima, oni se formiraju kao rezultat povijesno uvjetovanih osobitosti upotrebe riječi u konkretnome jeziku. Korijski mikrosistemi okupljaju se oko jednoga centralnog leksema – jezgre, najčešće imenice, pridjeva ili glagola koje često imaju konkretna značenja bliska praslavenskomu, odn. etimološkomu značenju. Među tipične centralne lekseme spadaju npr. **ВОДА, ВЪРА, НЕБО, ПЪТЬ, БЛАГЪ, ЗЪЛЪ, ПРАВЪ, ПРОСТЪ, СВАТЪ, ЧИСТЪ, ВИДЪТИ, ИМЪТИ, ИТИ, РЕЦИ.** Ovi leksemi predstavljaju uporišne točke cijeloga leksičkoga sustava dok afiksalni mikrosistemi funkcioniraju kao vezna sredstva. Sposobnost jedne riječi da uspostavi suodnose s riječima iz drugih leksičko-semantičkih mikrosistema spada u regularne pojave strukture leksičkoga sustava. Osobitosti ovih odnosa jasno dolaze do izražaja pri usporedbi raznih stilova jezika, njegovih kronološki raznih slojeva kao i pri usporedbi srodnih jezika.

Johannes REINHART: **Aksl. соуринга** – ούριγξ (173-176) daje tumačenje oblika **соурънъсцѣ, соуринъсцѣ** (Dn3, 5.7) koji dolaze u *Grigorovičevu parimejniku* za grčki genitiv ούριγγος, a u *Slovníku jazyka staroslověnského* normalizirane su kao **соуриньскъ, соуръньскъ**. S time se autor ne slaže, pretpostavljajući da se radi o korupteli koja potječe od imenice **соуринга**. Potporu svojoj interpretaciji nalazi u

čitanju iz hrv. glag. misala Illirico 4: *sunzě < surin(d)zě* kako i u postojanju imenice **соуринга** u istom biblijskom čitanju u triodima. Redakcija dodaje da autorovu interpretaciju smatra diskutabilnom.

Helena KARLÍKOVÁ: **K významu stsl. substantiva kovanije** (177-179). Imenica **КОВАНІЕ** predstavlja hapax legomenon potvrđeno u tekstu Bes u kontekstu *ili ot(ъ)nudъ bliscanija kovaniju ne imutъ*. U *Slovníku jazyka staroslověnského* njezino je značenje obilježeno kao nejasno. Provedena analiza vodi zaključku da riječ *kovanije* spada među one deverbativne imenice koje su razvile novo konkretno značenje, odn. "predmeti izrađeni iz (obrađenoga) metala", a u suženom specijaliziranom značenju u navedenome kontekstu znači "novac".

Václav KONZAL: **Latinské participium futuri v staroslověnském překladu (Responze latinské syntaxe v českocsl. památkách I)**, (193-205). Studija je utemeljena na materijalu spomenika prevedenih s latinskoga jezika koji su ušli u *Slovník jazyka staroslověnského* s dodacima ekscerpiranim iz Marešove *Antologije* češkokrvenoslavenskih tekstova. Analiza stsl. prijevoda futurskih participa (-urus) i opisnih konstrukcija s ovim participima i glagolom *esse* (čitav se materijal citira) vodi sljedećim zaključcima: osnovno sredstvo za izražavanje značenja latinskoga participa futura predstavlja particip prezenta svršenih glagola, manju frekvenciju ima upotreba istoga participa nesvršenih glagola. Primjeri potvrđuju prevoditeljeve napore da izrazi modalno

značenje forme za neaktualnu radnju. Prijevod opisnih konstrukcija uz to uključuje i težnju da se izrazi futursko značenje: naime, uz konstrukcije s *ptc.* *prez + jesmь* javljaju se i opisi s glagolima *choštq* i *bodq* s participima svršenih i nesvršenih glagola. Potvrđuje se da je za utjecaj latinskoga jezika relevantno isto što je utvrđeno i za grčki utjecaj, odn. da je latinski predložak inicirao potrebu da se izrazi određena konstrukcija i signalizirao je mogućnost zadovoljavanja ove potrebe. Prema tome, prijevodi s latinskoga jezika nadovezuju se na knjiški stil tekstova prevedenih s grčkoga jezika sadržavajući iste pojave sustavnoga razvijanja potencija stsl. gramatike. Varijabilnost izražajnih sredstava dokaz je dobrog poznavanja kako latinskoga, tako i stsl. jezika i ujedno i potvrda tomu da slavenski futur u vrijeme prevođenja nije bio još do kraja formiranom gramatičkom kategorijom. Analizirani oblici mogu se karakterizirati kao knjiška i donekle umjetno stvorena sredstva. To potvrđuju njihove promjene u toku pismenoga tradiranja tekstova: promjene svršenog glagola u nesvršeni ili zamjena participa prezenta participom preterita, zatim slučajevi zamjene ovih konstrukcija pogrešnim (makar formalno korektnim) formama, ili njihova zamjena futurom.

Jana ŠVÁBOVÁ: **Starozákonní citáty v kodexu Supraslském ve srovnání s nejstaršími dochovanými parimejníky (207-218).** Starozavjetni citati u Supr nisu još dostatno proučeni. Stoga si autorica postavlja pitanje u kojoj je mjeri u njima moguće otkriti eventualno postojanje ćirilometodskoga prijevoda Staroga Zavjeta. U tu

svrhu uspoređuje starozavjetne citate u Supr sa tekstem triju reprezentativnih parimejnika: *Grigorovičeva*, *Lobkovljeva* i *Zaharijeva*, kao i s tekstem *Sinajskoga psaltira*. Analizu citata koji nisu potvrđeni u ovim starozavjetnim tekstovima ostavlja za drugu priliku. Analiza se odnosi na morfološki i leksički plan, donosi sljedeće rezultate: S izrazitim i neosporivim arhaizmima koji potvrđuju poznavanje barem dijelova ćirilometodskoga biblijskoga prijevoda, koegzistiraju brojne inovacije, uključujući i jasne preslavizme. Starozavjetni su citati u potpunosti uklopljeni u leksički sustav koji je našao odraz u tekstu Supr, dakle ne mogu potvrditi postojanje ćirilometodskoga prijevoda Staroga Zavjeta s jedne strane, ali ni ev. postojanje pre-slavskoga prijevoda s druge strane.

Četvrti svezak 63. godišta posvećen je 100. obljetnici rođenja Václava Macheka, osnivača češke etimološke škole. Ovim je povodom Masarykov univerzitet u Brnu, zajedno s Etimološkim odjelom Instituta za češki jezik, u okviru proslave 75. obljetnice svoga osnutka organizirao znanstveni kolokvij. Veći dio referata objavljen je u ovome svesku – zborniku koji nosi naslov ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ VENCESLAO MACHEK OBLATA. U zborniku dominira etimološka problematika.

Etimologiziranjem stsl. materijala bavi se Žofie ŠARAPATKOVÁ: **Dvě staroslověnské výpůjčky z řečtiny (435-440).** Rad na etimološkom rječniku staroslavenskoga jezika (izlazi od 1989. g.) daje priliku za novi pogled na grčki udio u razvoju i obogaćivanju stsl. rječničkog fonda. Poseban problem

predstavlja identifikacija posuđenica iz narodnoga jezika koje se katkad kriju i u riječima koje neki etimolozi smatraju domaćima. Takav je slučaj npr. sa stsl. *parъtъ* (narhex) iz gr. παραπόρτιον. Ovo objašnjenje uklanja semantičke poteškoće etimologije koja povezuje ovu riječ sa slavenskim subst. *pertъ* s prefiksom *pa-*. Drugi primjer etimološki nejasne riječi koja ima grčko podrijetlo ilustrira adj. *pritranъ* koji je potvrđen u Suprasaljskome kodeksu sa značenjem

jasan, razgovjetan. Ovaj primjer autorica tumači kao adaptaciju gr. περίτρανος koje se moglo nalaziti u grčkome predlošku i odatle biti mehanički preneseno u stsl. tekst. Prema tome, ne radi se o stvarnoj posuđenici, već o pogrešci. Druga potvrda iz *Nikodemova evanđelja* dokumentira značenje *okrutan, strašan*. Iz provedene analize proizlazi da ovi stsl. primjeri predstavljaju homonime.

ZDENKA RIBAROVA